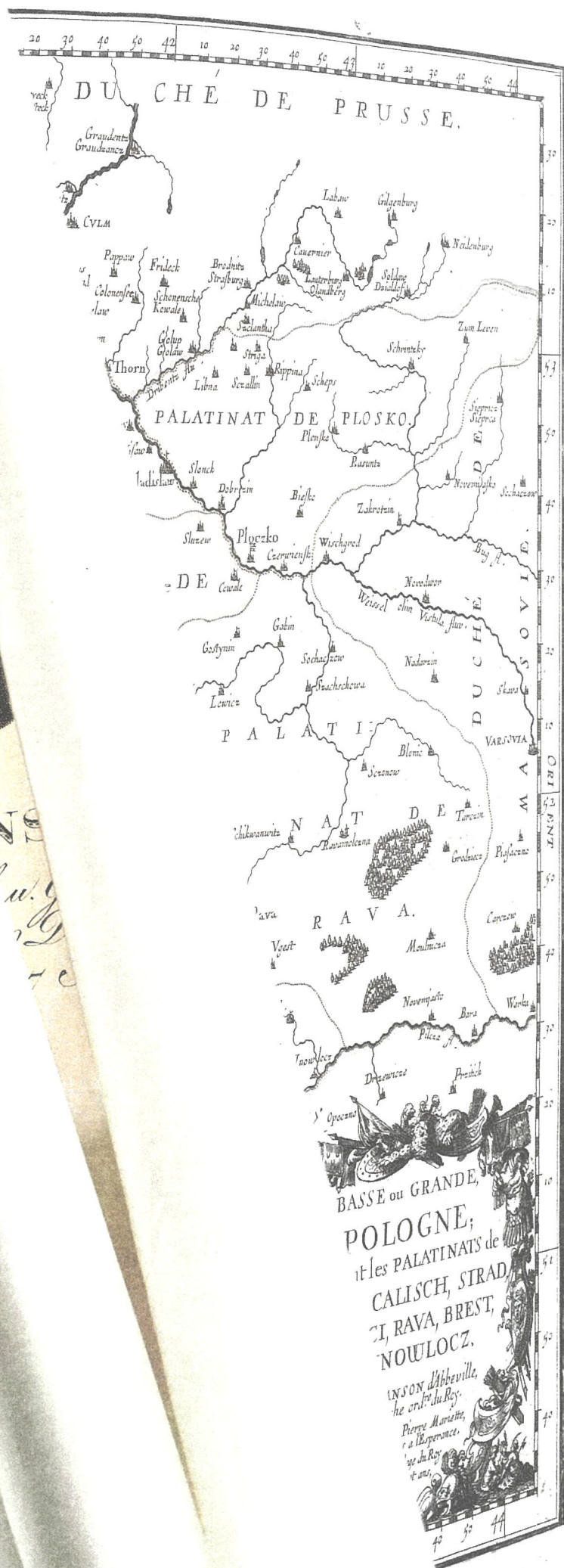

Wojciech Walczak
Karol Łopatecki
Andrew B. Pernal

Najstarszy
atlas Rzeczypospolitej
Obojga Narodów
Nicolasa
Sansona
(1600-1667)

Najstarszy
atlas Rzeczypospolitej
Obojga Narodów
Mapy i chorografia
Nicolasa Sansona
(1600–1667)

Opracowanie tekstów źródłowych

**Karol Łopatecki
Wojciech Walczak**

*Tłumaczenie tekstów źródłowych
na język polski*

**Piotr Herbich
na język angielski
Andrew B. Pernal**

Projekt i opracowanie graficzne

Maciej Buszewicz

Wojciech Walczak
Karol Łopatecki
Andrew B. Pernal

Najstarszy
atlas Rzeczypospolitej
Obojga Narodów
Mapy i chorografia
Nicolasa Sansona
(1600–1667)

Warszawa 2024

Komitety Redakcyjny

Sylvia Tryc (przewodnicząca)

Dorota Janiszewska-Jakubiak, Magdalena Gutowska,

Karol Guttmejer, Olga Kucharczyk, Piotr Ługowski,

Michał Michalski, Anna Rudek-Śmiechowska,

Konrad Sabal, Marta Szymka, Agnieszka Tymieńska

Redaktorzy serii

Karol Guttmejer, Olga Kucharczyk,

Anna Rudek-Śmiechowska

Redaktor prowadzący i naukowy

Karol Guttmejer

Recenzenci

prof. dr hab. Jakub Niedźwiedź (UJ)

dr hab. Radosław Skrycki (prof. US)

Tłumaczenie streszczenia

Anna Artemiuk (angielski)

Maria Nowak (francuski)

Redakcja, korekta i indeksy

Iwona Hardej

Wydawca

Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa
Kulturowego za Granicą POLONIKA

ul. Madalińskiego 101, 02-549 Warszawa
e-mail: kontakt@polonika.pl; www.polonika.pl

© Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa
Kulturowego za Granicą POLONIKA, 2024
© Musée Condé au château de Chantilly (Atlas)
© Musée des Archives Nationales Paris (mapa ścienna)
© Karol Łopatecki, 2024
© Piotr Herbich, 2024
© Andrew B. Pernal, 2024
© Wojciech Walczak, 2024
Design&layout © Maciej Buszewicz, 2024

ISBN 978-83-66172-86-9

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

SPIS TREŚCI

De l'éditeur 8

From the Publisher 8

Od Wydawcy 9

Wstęp 13

Część I 20

1 Sansonowie. Ich rola we francuskiej i światowej kartografii oraz
związki z Rzeczpospolitą Obojga Narodów (Andrew B. Pernal) 20

2 Wczesnonowożytne atlasy Rzeczypospolitej 38
(Karol Łopatecki, Wojciech Walczak)

3 Okoliczności powstania atlasu Rzeczypospolitej 65
(Karol Łopatecki, Wojciech Walczak)

3A Autorstwo i czas powstania chorografii 65

3B Nicolas Sanson II – pomysłodawca atlasu 72

3C Kolejne etapy prac nad atlasem 82

4 Ocena atlasu Rzeczypospolitej Nicolasa Sansona I 91
(Karol Łopatecki, Wojciech Walczak)

4A Jak należy czytać nowożytne mapy i chorografie? 93

4B Kwerenda biblioteczna Nicolasa Sansona I 99

4C Stany map 105

4D Poprawa mapy generalnej Rzeczypospolitej 118

5 Zasady dotyczące wydania chorografii 131
(Piotr Herbich, Karol Łopatecki, Wojciech Walczak)

5A Założenia stosowane przy opracowaniu edycji źródłowej --- 131

5B Zasady tłumaczenia i pisowni nazw geograficznych 132

Część II

[Nicolas Sanson], Description Geographique de tous les Etats, 134
Prouvinces et Pays sujets à la Couronne de Pologne

Część III

[Nicolas Sanson], Opis geograficzny wszystkich państw, prowincji 213
i krajów poddanych Koronie Polskiej (tłumaczenie Piotr Herbich,
opracowanie Karol Łopatecki, Wojciech Walczak)

1 Opis państw Korony Polskiej 214

2 Górna albo Mała Polska 221

3 Dolna albo Wielka Polska 231

4 Mazowsze 247

5 Litwa 253

6	Nowogródek Siewierski, Smoleńsk	268
	Księstwa Żmudzi i Kurlandii	273
7	Ruś Czarna	274
	Województwo Lembergu albo Lwowa	279
8	Województwo bełskie	285
9	Wołyń, gdzie są województwa łuckie i kijowskie	286
10	Województwo kijowskie	292
11	Podole z województwami kamienieckim i bractawskim	303
12	Księstwo Prus	304
13	Pomorze	309
14	Pomorze Zachodnie	310
15	Prusy właściwe	310
	15 A Gdańsk	311
	15 B Elbląg	313
	15 C Malbork	313
16	Ziemia Chełmińska	313
	16 A Toruń	314
17	Warmia albo Waermeland	316
18	Prusy Książęce	317
	18 A Królewiec	318
19	Nazwa Polski	325

Część IV

[Nicolas Sanson], A Geographical Description of All the States, Provinces and Territories Subject to the Crown of Poland	330
---	-----

Część V

Tablica alfabetyczna wszystkich miast wielkich, średnich i małych i innych miejsc mających jakieś znaczenie w państwach Korony Polskiej	378
Summary	516
Résumé	522
Bibliografia	528
Spis ilustracji	544
Wykaz map z atlasu Rzeczypospolitej Obojga Narodów Nicolasa Sansona	546
Indeks nazw geograficznych	548
Indeks osób	556

De l'éditeur

« La Pologne et les Etats vnis à la Couronne de Pologne, comme ils sont à present, font ensemble une piece des plus grandes et des plus considerables de l'Europe. Ce sont diuers Estats, qui ont esté sujets a diuers Princes, et là où les moëurs des habitans et leurs gouuernements ont esté fort différens, aussy ont-ils esté anciennement occupés par diuers peuples que Tacite douteroit encore s'il faudroit les mettre entre les Germains ou entre les Sarmates [...] Ces peuples et ces Estats a la fin s'étant réunis en un seul corps qui porte le nom de Pologne qui est sa plus noble partie, nous pouuons dire qu'il comprend la Pologne qui depuis long temps porte titre de Roïaume, la Lithuanie, la Russie noire, et la Prusse toutes Duchez » — voici les premières lignes de la *Description Geographique de tous les Estats, Provinces et Pays sujets à la Couronne de Pologne...* qui constitue le plus ancien atlas géographique de la République de Pologne.

La chorographie, description détaillée des terres de Pologne, ainsi que les 15 cartes représentant la République et ses provinces sont de Nicolas Sanson I (1600-1667), cartographe célèbre considéré comme cofondateur de l'école française de cartographie. Toutefois, si les Sanson, grande famille de cartographes, portèrent leur intérêt à la République de Pologne, c'est avant tout grâce à l'initiative de Nicolas Sanson le Fils (1626 ?-1648). L'atlas fut créé dans les années 1663-1666, d'abord la chorographie et ensuite les cartes particulières de la République. L'atlas, ainsi que la magnifique carte murale, se retrouvèrent en possession de la maison de Condé, dont deux membres - princes Henri-Jules de Bourbon-Condé et Louis II de Bourbon-Condé dit le Grand Condé - prétendirent au trône de Pologne.

From the Publisher

“Poland and the states joined to the Crown of Poland, as they are at present established, together constitute one of the largest and most important territories of Europe. These are various states, which have been subject to various princes, and in which the customs of the inhabitants and their forms of government have been of a very different nature. Thus, we may conclude that, in ancient times, they were occupied by different peoples; Tacitus would still doubt whether they should be included among Germanic peoples or Sarmatians. [...] These peoples and states having finally come together in one single body which today bears the name of Poland, which is actually its noblest part, we may say that it includes Poland, which has long borne the title of Kingdom, Lithuania, Black Russia and Prussia, all these three being duchies.” This is the beginning of *Description Geographique de tous les Estats, Provinces et Pays sujets à la Couronne de Pologne...*, the first geographical atlas of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

The author of the chorography, i.e., a detailed description of lands of Poland, and the enclosed 15 maps of the Commonwealth and its provinces, was a French cartographer Nicolas Sanson Senior (1600-1667), considered by historians to be the father of the French school of cartography, although the first person from the great cartographers' family to take interest in the Commonwealth was Nicolas Sanson the Son (1626?-1648). The atlas was produced in the years 1663-1666. The chorography was prepared first, and then, the last particular maps of the Commonwealth were made.

Od Wydawcy

„Polska i państwa zjednoczone z Koroną Polską w swej obecnej postaci stanowią razem jedną z największych i najznacniejszych części Europy. Są to różne państwa, które były poddane różnym książętom, a obyczaje mieszkańców i rządy były w nich bardzo rozmaite; w dalekiej przeszłości były one także zamieszkiwane przez różne ludy, co do których jeszcze Tacyt powątpiewał, czy należy je policzyć między Germanów, czy między Sarmatów [...] Gdy już te ludy i te państwa na koniec zjednoczyły się w jedno ciało, noszące imię Polski, która jest jego częścią najszlachetniejszą, możemy o nim powiedzieć, że składa się ono z Polski, od dawna noszącej tytuł królestwa, oraz Litwy, Rusi Czarnej i Prus, które wszystkie są księstwami”. Tak zaczyna się *Description Geographique de tous les Etats, Provinces et Pays sujets à la Couronne de Pologne...* – pierwszy atlas geograficzny Rzeczypospolitej Polskiej.

Autorem chorografii, czyli szczegółowego opisu ziem Polski, oraz zamieszczonych w tym dziele 15 map Rzeczypospolitej i jej prowincji był francuski kartograf Nicolas Sanson Senior (1600–1667) uważany przez historyków za współtwórcę francuskiej szkoły kartografii, choć początki zainteresowania Rzecząpospolitą w tym wielkim rodzie kartografów należałoby przypisać Nicolasowi Sansonowi Synowi (1626?–1648). Atlas powstał w latach 1663–1666, w pierwszej kolejności stworzono chorografię, następnie wykonano ostatnie mapy partykularne Rzeczypospolitej. Zarówno atlas, jak i wspinała mapa ścienna trafiły do domu Kondeuszy, której członkowie, Henryk Juliusz Kondeusz oraz Ludwik II – Kondeusz Wielki, pretendowali do polskiego tronu. Dziś rękopiśmienny atlas z 15 wszytymi graficznymi odbitkami map przechowywany jest w archiwum Musée Condé na zamku w Chantilly.

Aujourd'hui, l'atlas manuscrit cousu avec les 15 cartes sous forme d'estampes graphiques est conservé aux archives du Musée Condé au château de Chantilly. La grande carte murale manuscrite représentant les terres de la République des Deux Nations fait partie de la collection du Musée des Archives Nationales à Paris. Le livre que voici, œuvre de trois chercheurs éminents – Karol Łopatecki, Wojciech Walczak et Andrew Pernal – retrace les circonstances de la création de l'atlas dans leur contexte historique et dresse les portraits de ses auteurs. Le texte original de l'atlas s'y trouve présenté sous forme d'un fac-similé du manuscrit, accompagné de sa version contemporaine. Le texte fut traduit en polonais et muni d'un commentaire critique exhaustif par les trois auteurs mentionnés ci-dessus. Le livre comprend également une traduction intégrale du texte en anglais. Un index recensant tous les noms de localités figurant dans l'atlas, fruit d'un travail approfondi de recherche mené par les auteurs, figure à la fin de l'ouvrage.

C'est avec grand plaisir que l'Institut Polonika présente l'édition complète de cette œuvre cartographique d'une valeur inestimable.

Both the atlas and the magnificent wall map went to the Condé family, whose members, Henri Jules de Condé and Louis II (the Grand Condé), were pretenders to the Polish throne. Now, the manuscript atlas including 15 graphic copies of the maps is kept at the Musée Condé in at the Château de Chantilly. The huge manuscript wall map presenting the lands of the Commonwealth is kept at the Musée des Archives Nationales in Paris.

This book, written by three experienced researchers, Karol Łopatecki, Wojciech Walczak and Andrew Pernal, presents the circumstances of producing the atlas, introduces its authors, and describes the historical background. We also include the original text of the atlas in the form of a facsimile of the manuscript and its contemporary edition. The text has been translated into Polish and supplemented with a comprehensive critical scientific discussion by the authors of the book. We also include a complete translation of the source text into English. The book concludes with a list of all the names of towns and settlements used in the atlas, also scientifically edited.

On the part of the Polonika Institute, it is our pleasure to present the complete edition of this unique, very valuable cartographic work.

Wielka rękopiśmienna mapa ścienna, przedstawiająca ziemie Rzeczypospolitej Obojga Narodów, znajduje się w zbiorach Musée des Archives Nationales w Paryżu.

Niniejsza książka, autorstwa trzech wytrawnych badaczy – Karola Łopateckiego, Wojciecha Walczaka i Andrew Pernala, przedstawia okoliczności powstania atlasu, sylwetki jego twórców oraz tło historyczne. Prezentujemy również oryginalny tekst atlasu w postaci faksymile rękopisu i jego współczesną edycję. Przetłumaczony na język polski, został on poddany obszernemu naukowemu krytycznemu omówieniu przez wspomnianych autorów. Zamieszczamy także pełne tłumaczenie tekstu źródłowego na język angielski. Na końcu znajduje się, również poddany naukowemu opracowaniu, wykaz wszystkich miejscowości zamieszczonych w atlasie.

Instytut Polonika z dużą satysfakcją prezentuje pełną edycję tego niezwykle wartościowego kartograficznego dzieła.

Najstarszy atlas
Rzeczypospolitej
Obojga Narodów
Mapy i chorografia
Nicolasa Sansona
(1600–1667)

Książkę złożono fontami
z następujących rodzin:

Aachen
Alternate Gothic
Bona Nova
Bona Title
Futura
Nicholas Cochin
Nova-Clara
Stalowka

Wydrukowano na papierze
Munken Print Cream 115 g vol. 1.5

Nakład 400 egz.

Druk i oprawa:

DjaF

Kraków

ISBN 978-83-66172-86-9

